

пропаганде використовувала традиції казацких вольностей. В 1918 – 1920 гг. традиції Запорозької Сечи пытались воскресить махновское движение и Революционно - повстанческая армия Украины (махновцев), Конфедерация анархистских организаций Украины «Набат». Истоки свободолюбия и народного анархизма в Украине идеологи махновского движения относили к Запорозької Сечи.

Ключевые слова: анархисты, студенти, запорожцы, Н. Махно, украинское крестьянство

УДК 398.3(477.74):930.25

Анна Петрова

ОБРЯД ВИКЛИКАННЯ ДОЩУ У БАЛТСЬКОМУ ПОВІТІ у XIX ст.

(за матеріалами однієї архівної справи)

У статті розглядається судова справа Балтського повітового суду, що зберігається в Державному архіві Одеської області, як джерело інформації про архаїчний обряд викликання дощу. Матеріали судових справ – опосередковано, але досить інформативне джерело з традиційної обрядовості, якому варто приділяти належну увагу. У даному випадку судові матеріали містять детальний опис обряду викликання дощу, який побутував у Балтському повіті Подільської губернії у другій половині XIX століття.

Ключові слова: обряд викликання дощу, Балтський повіт, ДАОО.

Для українців, основу традиційної культури яких складає землеробство, властиві аграрні звичаї та обряди викликання та призупинення дощу.

З сучасних українських дослідників обряди цієї групи досліджує Людмила Іваннікова¹¹¹, відповідним обрядодіям у румунів Буковини присвячені розвідки Антонія Мойсея¹¹². До окремих аспектів даної теми зверталися Юрій Климець¹¹³, В.С. Зеленчук, Ю.В. Попович¹¹⁴ та інші.

Обряди викликання дощу були відомі всім народам світу. Така поширеність свідчить про глибоку давнину цих магічних дійств, адже відомо, що культ води був одним із найдавніших. Небесну воду, що спадала на землю у вигляді дощу, вважали святою, її називали «живою водою» (на відміну від «мертвої» - морської, не придатної для пиття). У міфології всіх індоєвропейських народів дощ уявляли як

¹¹¹ Іваннікова Л. Обряди викликання дощу [Електронний ресурс] / Людмила Іваннікова // Слово Просвіти. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://slovoprosvity.org/2008/07/03/850-old/>

¹¹² Мойсей А. Комплекс обрядів викликання та зупинення дощу у румунів Буковини [Електронний ресурс] / Антоній Мойсей // Народна творчість та етнографія. – 2005. - № 4. – С. 45-52. - Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43014/06-Moisei.pdf?sequence=1>

¹¹³ Климець Ю. Землеробська основа купальської обрядовості слов'ян / Юрій Климець // Проблеми слов'янознавства. – 1999. – Вип. 50. – С. 203-209

¹¹⁴ Зеленчук В.С. Антропоморфные обряды у восточнороманских народов (XIX – начало XX века) // Проблемы истории и культуры. – М., 1981 – С. 195-201.

шлюб неба і землі, що примушує її родити («мати — сира земля» асоціювалася з вагітною жінкою). Лише в межах України Людмила Іваннікова виділяє півтора десятка варіантів цього обряду: 1) потоплення ляльки, трійцького чи купальського дерева; 2) обливання водою могил покійників, зокрема тих, які померли наглою смертю (утоплеників та самогубців); 3) обмивання та купання живих людей (не лише на Поливаний понеділок чи на Купала, а й під час посухи); 4) ритуальні обходи села, полів, церков, джерел, колодязів з молитвою про дощ; 5) ткання рушників або виготовлення хрестів, які встановлювали на перехрестях чи біля колодязів; 6) орання або копання землі (русла річки, що пересохло від посухи, або її дна, дороги, що символізувала річку); 7) руйнування мурашників, убивання жаб і вужів; 8) моління про дощ біля криниці, обхід колодязя, обгороджування, обмітання, клечання його вінками; 9) вкопування одноденного (виготовленого всією громадою) хреста біля нього; 10) вимулювання, вичищення колодязів, освячення води в них, виливання води й обливання нею (в особливо спекотний день пополудні); 11) сколочення, биття, розбрикування, розмішування води в колодязі; 12) кидання в нього різних предметів (освяченого на Маковія маку й квіток, гороху, глиняного посуду або череп'я, навіть борщу або горщика з борщем); 13) голосіння за утоплеником біля колодязя; 14) зведення огорожі або заплітання тину кругом колодязя; 15) сіяння маку в криницю¹¹⁵.

Православна церква засуджувала подібні звичаї, але тим не менш вони зберігалися подекуди аж до кінця XIX ст. Про це свідчать матеріали, зібрані дослідниками на Катеринославщині (Олександрівський та Павлоградський повіти), Херсонщині (м. Олександрія, с. Кимбет поблизу Аккермана), що друкувалися наприкінці 80-х років XIX ст. у газетах «Одесский вестник», «Новороссийский телеграф», «Харьковские губернские ведомости», «Степь», у журналі «Киевская старина» тощо¹¹⁶.

У Державному архіві Одеської області зберігаються деякі справи Балтського повітового суду. Повітові суди розглядали позови на суму, меншу за 30 карбованців, та деякі кримінальні справи (про бродяг, утікачів). Серед них знаходимо справу під заголовком: «Дело по обвинению жителей села Сабатиновки в разрытии из суеверия могилы умершего для того, чтобы вызвать дождь», датовану 1868-1871 роками¹¹⁷. Судові матеріали в даному випадку є надзвичайно

¹¹⁵ Іваннікова Л. Обряди викликання дощу [Електронний ресурс] / Людмила Іваннікова // Слово Просвіти. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://slovoprosivity.org/2008/07/03/850-old/>

¹¹⁶ Там само.

¹¹⁷ ДАОО. – Ф. 445. – Оп. 1. – Спр. 931. – Арк. 37.

цінним етнографічним джерелом, оскільки обвинувачення, допит свідків і учасників дійства, вирок містять детальний опис обряду.

Справу порушили після сповіщення місцевого дячка Балтському повітовому справнику про цей випадок. Як розповіли обвинувачені – троє молодих чоловіків 22, 26 і 35 років – двоє однодворців і селянин – померлий два місяці тому відставний 80-річний солдат Лук'ян Рябицький встиг повідомити, що після його смерті три місяці не буде дощу, і начебто сам дозволив розкопати його могилу, якщо посуха сильно докучатиме суспільству¹¹⁸. Цілком можливо, цей «дозвіл» обвинувачені вигадали, щоб виправдати свій вчинок в очах слідства. Оскільки два місяці дощу справді не було (розкопування могили відбулося в червні), чоловіки пішли до місцевого священика за дозволом розкопати могилу. Священик був хворий, до селян вийшла його служниця, яка мала переказати священику їхнє прохання. Далі свідчення розходяться. Священик стверджував, що він категорично заборонив розкопувати могилу. Служниця доводила, що саме так вона і відповіла чоловікам. Селяни розповіли, що служниця повідомила, що священик промовчав, і це вона зрозуміла як його згоду. Тоді чоловіки взяли волів і воза священика, набрали дві бочки води з ріки і опівночі пішли на кладовище розривати могилу.

Відкрити могилу допоміг солдат, який начебто просто проходив повз, бо селяни відкривати труну в останній момент злякалися. У відкриту труну троє селян по черзі наливали воду – кожен по три відра води. Виливали воду повільно, бо саме такий хотіли дощ – не проливний, а дрібний і тривалий.

З судової справи дізнаємося і про вирок, який отримали троє селян і солдат – ув'язнення терміном на чотири місяці. Священик помер, поки тривало слідство, тому невідомо, чи уникнув би він покарання. Мешканці Сабатинівки на час слідства попросили віддати їм злочинців на поруки, і прохання було задоволене¹¹⁹.

Отже, описаний в судовій справі випадок, за винятком окремих деталей, нагадує один з описаних дослідниками варіантів здійснення обряду викликання дощу – а саме обливання водою могил або покійників, зокрема тих, які померли наглою смертю, хоча у справі немає відомостей про обставини смерті рядового Лук'яна Рябицького, над чисєю могилою здійснювався обряд, але є свідчення про його особисту згоду на здійснення цих дій. Спосіб, у який виливалася вода на покійного, є очевидним проявом імітативної магії. Дозвіл священика і таке переплетіння язичницьких і православних вірувань також не є дивиною – як вже згадувалося, запросили священика і ритуальні обходи разом з ним села, полів, церков, джерел, колодязів з

¹¹⁸ Там само. – Арк. 3.

¹¹⁹ Там само. – Арк. 34-36.

молитвою про дощ були ще однією розповсюдженою формою обряду викликання дощу. Можливо, тим, що селяни взяли для здійснення обряду волів і воза священика, вони намагалися компенсувати його особисту відсутність.

Таким чином, матеріали Державного архіву Одеської області, і зокрема справи повітових судів, можуть виступати опосередкованим, але тим не менш часто досить інформативним етнографічним джерелом.

Anna Petrova

**Rainmaking rite in Balta County in XIX century
(based on one of archives)**

The article discusses a Balta County Court's lawsuit, which is stored in the State Archives of Odessa region as a source of information about the archaic rainmaking rite. Case materials - indirect, but often quite informative source of information about the traditional ritual, which should be paid due attention. In this case, the court records contain a detailed description of Rainmaking rite, which was common in the Balt County of Podolia in the second half of the XIX century.

Key words: rainmaking rite, Balta county, State Archives of Odessa region

Анна Петрова

**Обряд вызывания дождя в Балтском уезде в XIX в.
(по материалам одного архивного дела)**

В статье рассматривается судебное дело Балтского уездного суда, которое хранится в Государственном архиве Одесской области, как источник информации об архаичном обряде вызывания дождя. Материалы судебных дел – опосредованный, но часто довольно информативный источник сведений о традиционной обрядности, которому стоит уделить должное внимание. В данном случае судебные материалы содержат подробное описание обряда вызывания дождя, который бытовал в Балтском уезде Подольской губернии во второй половине XIX века.

Ключевые слова: обряд вызывания дождя, Балтский уезд, ГАОО.

КОЗАКОЗНАВЧІ СТУДІЇ

УДК 94(477) «16-18»

Туранли Ферхад

ВІЙСЬКОВІ ПОХОДИ ТА «КОЗАЦЬКЕ ПИТАННЯ» В ТУРЕЦЬКО-ПОЛЬСЬКИХ МИРНИХ ДОГОВОРАХ XVII – ПОЧАТКУ XVIII ст.

У статті розглядається «козацьке питання» в переговорних процесах, які передували оголошенню військових походів та укладанню мирних угод між Річчю Посполитою та Османською імперією в XVII – першій чверті XVIII ст. Зокрема, зазначаються причини оголошення Хотинського походу, перебіг подій, пов'язаних з цим походом, безпосередньо укладання відповідного мирного договору та наслідки зазначених воєнних конфліктів.

Ключові слова: джерело, хронологія, море, козак, Хотин, договір

Досліджуючи зазначене питання в турецьких писемних джерелах та історіографії, зокрема привертає увагу «Тлумачна хронологія османської історії» Ісмайїла Гамі Данишменда (роки